

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

Žudnja za moći

Jacques Ellul

Jacques Ellul
Žudnja za moći
1979.

Jacques Ellul, „Lust for Power“, *Katallagete*, Fall 1979, str. 30–33,

http://www.fraw.org.uk/files/politics/ellul_1979.pdf

Preveo: Aleksa Golijanin, 2015.

<http://anarhija-blok45.net1zen.com>

anarhisticka-biblioteka.net

1979.

Prvo što moramo imati u vidu jeste da žudnja za moći nije nešto čisto subjektivno. To nije ni nešto čisto moralno, psihološko ili sociološko: žudnja za izrabljivanjem i dominacijom nad drugima nije svojstvena samo jednoj kategoriji ili klasi (pokvarenima, buržoaziji, kapitalistima ili imperijalistima). Takvo shvatanje je potpuno pogrešno. Celo pitanje žudnje za moći zapravo se okreće oko sprege i shvatanja objektivnih sistema, akumulacije sredstava čija je sama snaga ujedno i njihova logika. To, naravno, uključuje i ljudska bića koja stvaraju sistem i stiču subjektivnu ili klasno oblikovanu žudnju za moći, kroz taj sistem ili pomoću njegovih sredstava. Na primer, neka osoba ima automobil. Obično se kaže da je automobil samo instrument. Ako ide prebrzo ili se kreće opasno, to je samo greška vozača: on je svakako slobodan da postupi i drugačije. Vozač ima osećaj moći, kojem se prepušta, u korist automobila i brzometra, koje može da skoči na 140 ili 160 km/h. I ta osoba je deo društva opsednutog rekordima, brzinom i ekonomijom vremena – u kojem se gledaoci oduševljavaju automobilskim trkama, a mediji objavljuju svakakve brzinske rekorde. Samim tim, naš vozač nije tako potpuno slobodan dok vozi svoj automobil.

Drugo, moglo bi se reći da je moć sama po sebi ravnodušna; može se koristiti za dobro ili za zlo; ona je deo društvene realnosti. Tu je onda i autoritet – kao pozitivna ideja, zato što stvara utisak da je moć, u isti mah, regulisana institucijama i prihvaćena kao vlast od svih ljudi. A tu je i sila, koja često ima negativnu konotaciju – kao dominacija jednih na drugima, uz pomoć nasilja. Verujem, međutim, da su te distinkcije suviše pojednostavljene i neprecizne, kada je reč o realnosti posmatranih fenomena. Vlast, kao i moć, podrazumeva silu, dominaciju i (u nekoj meri) nasilje. Nema vlasti koja bi bila čista, objektivna, miroljubiva, dobrovoljno prihvaćena. Svaka vlast – psihička, harizmatična ili funkcionalna – nužno je povezana sa silom, to jest, s nekim oblikom sputavanja i tlačenja. Isto tako, ne može se govoriti ni o nekoj objektivnoj, neutralnoj moći. Svaki oblik moći je povezan s primenom sile, prema tome, s nekim stepenom, a ponekad i s nasiljem. Nikakva ustavna promena ne može

da preobrazi organizaciju sile u neki „moralno čist“ autoritet. Prema tome, činjenice moći, sile i vlasti su u određenoj meri uzajamno kontaminirane.

Kada to kažemo, moramo napomenuti i da ima raznih struktura moći: postoji moć novca na koju smo možda najosetljiviji, o čemu svedoče i njene osude, koje stižu od liberala, socijalista i humanista. Ali, politička moć u našem svetu nije ništa manje zastupljena. U stvari, hteli ne hteli, nalazimo se između najmanje dva sistema moći. Po jednim, moć novca je najstrašnija; ona je ta koja kvari sve. Oni misle da se mora stvoriti narodna država, slobodna od moći novca, nezaprljana njome i sposobna da svojim građanima pruži garancije. Prema drugima, najveća opasnost leži u *političkom totalitarizmu*, u svemoći države. U tom slučaju, prvi zadatak je borba protiv diktature, zalaganje za potrebe ljudi, za očuvanje sloboda. Naravno, zloupotreba će biti uvek i moć novca može da prevlada, ali to bi bilo manje zlo. Pored ta dva objektivna oblika moći, postoji, međutim, i moć nauke i *tehnike*. Ta moć je takođe čista dominacija. Ona predstavlja određeni sistem; i tehnika se, naime, povinuje vlastitim zakonima. Tehnika nužno podrazumeva dominaciju, silu, totalnu efikasnost; ne može biti drugačije.

U ta tri slučaja, važno je upamtiti da je novac *sam po sebi* moć, kao i država i tehnika. To uopšte nije stvar izbora – to je stvar logike svojstvene tim sistemima. Postoji samo utopijska mogućnost da prosto pređemo s jednog sistema na drugi, ubeđujući sami sebe kako smo slobodni. Ali, u sva tri slučaja, suočavamo se s nezavisnim procesima, koji nužno proizvode ili akumulaciju novca ili povećanje državne dominacije ili geometrijski porast tehnološke efikasnosti. Sviđalo se to nama ili ne, to su zakoni po kojima ti sistemi rade. Naravno, ti sistemi se onda spajaju s glađu za moći, sa željom za dominacijom. Upravo tu, u tački susreta tih organski nezavisnih i kvalitativno različitih faktora, otkrivamo *pravi* problem moći danas.

*

*

Nema drugog načina. U stvari, ovaj način ima mnogo veće implikacije i mogućnosti nego što u prvi mah izgleda; to su skrivene i duboke implikacije za svakog od nas.

Kada je neki čovek, koji je hteo da vlada drugima, na raspolaganju imao samo gruba sredstva srednjeg veka, njegov kapacitet za dominaciju bio je nužno ograničen. On se nije bavio mogućnostima savremenih sredstava za delovanje, koja mi ovde razmatramo, prosto zato što su njegova sredstva bila ograničena. Ali, kako su ta ograničenja počela da se smanjuju, metodi moći su stekli autonomiju, koja je srazmerno povećala čovekov kapacitet za dominaciju nad drugim ljudima – to se dogodilo, a da čovek pri tom nije svesno napravio jasan izbor u korist dominacije. Danas, međutim, objektivni stav tehničara ili čak neutralni stav političara, koji donosi odluke u odnosu na najrazličitije zadate ciljeve, u stvari su samo velovi koji prikrivaju pravu težnju ka moći. Što su metodi moći razvijeniji, manje je obzira u agresiji s kojom se primenjuju. Borba prsa u prsa podrazumeva grimase, krike i pokrete koji treba da zastraše neprijatelja. Pritiskanje dugmeta za lansiranje atomskog projektila može se obaviti bez narušavanja lične smirenosti, zato što je to samo odgovor na tehnički proračun, koji nema nikakve veze sa savešću. U činu pritiskanja dugmeta nema ni agresije, niti mržnje. To je glavna karakteristika preobražaja sile u našem društvu: racionalna, strastvena i životna stvarnost prosto se svodi na puku primenu tehnike.

To se vidi kao prednost. Obećava nam se prelazak iz političke sfere u onu administrativnu. Krećemo se od političke žudnje za dominacijom i manipulacijom ka hladnom, bezličnom obliku ponašanja, koji deluje kao prava garancija nedominacije. Hoćemo da eliminišemo lično odlučivanje pojedinca sklonog dominaciji, pomoću proste upotrebe mehaničke efikasnosti. U stvarnosti, to je više izraz duha moći nego tehničke objektivnosti. Ali, onaj ko koristi tehniku nije prosto robot: on sam je posvećen moći i može da prepozna mogućnosti svojih postupaka. Samim tim, on ide dalje pod izgovorom naučne objektivnosti, da bi dao oduška svojoj žudnji za moći, na nov način: on nije tiranin, „već tehničar koji primenjuje moć“, čak i bez neke tehničke organizacije, u užem smislu. Tako do rasta moći u našem društvu dolazi kroz spregu *sredstava* za primenu sile

i novog duha moći. Malo po malo, apsolutna efikasnost se postiže na objektivni i bezličan način, bez strasti, bez osećanja.

*

Prethodna razmatranja su neophodna da bi se procenilo dejstvo moći u našem savremenom društvu, ne samo izvan tradicionalnih kategorija dobra i zla već i izvan čisto psihološke analize. Prvo pitanje koje se nameće jeste da li se moć može upotrebiti za neko Dobro. To je pozicija onih koji se, na primer, zalažu za diktaturu, kao garanciju ljudskog blagostanja: ako bi pravedni, moralni i mudri ljudi imali apsolutnu moć, one bi mogli da čovečanstvo povedu putem blagostanja i Dobra. Tu se, međutim, suočavamo s dve poteškoće. Uvek moramo imati u vidu da moć teži da se otme kontroli. Od trenutka kada bi se bilo koji sistem moći stavio u pogon, moć se nikada nije zadovoljavala samom sobom. S jedne strane, to znači da se moć, kojom se u datom trenutku raspolagalo, nikada nije smatrala dovoljnom za ostvarivanje velikih ciljeva koje je vlast imala pred sobom. Moć se morala stalno uvećavati, sa uverenjem da će budućnost konačno doneti sredstva za ostvarenje prvobitne vizije; čovek s takvim idejama nikada se ne miri s nedostatkom moći. S druge strane, moć narasla u neposrednoj prošlosti ne može da obuzda sopstveni rast. Naprotiv, ona nužno nastavlja da se kreće u istom smeru. U fazi prvobitne akumulacije, moć je u isto vreme preduslov i nužnost daljeg sticanja moći. Na primer, objašnjeno je da kada neki ekonomski sistem ima godišnju stopu rasta od 5%, u periodu od deset godina, ne može doći do stope rasta od nula procenta; sistem je ekonomski i tehnološki osuđen da sledi stopu rasta u dovoljno dugom vremenskom periodu. Prema tome, princip moći teži beskonačnom. Nema granice moći, osim one koja se faktički može dostići vremenom, ali što ne ukida želju za prevazilaženjem te granice „čisto temporalne nemoći“, da bi se konačno ostvarilo ono što je do juče izgledalo nedostižno.

Princip neograničenog rasta postavlja nas, međutim, pred odlučujući problem: da li u društvu podređenom neograničenom rastu

pitanja sam detaljnije razmotrio u svojoj knjizi *Autopsija revolucije*).⁵

*

Ali, postoji jedna još radikalnija mogućnost: svestan izbor „nemoći“, odbacivanje svakog oblika moći, nezavisno od toga da li je i u kojoj meri legitiman. „Ne-moć“ očigledno seže mnogo dalje od nenasilja ili suprotstavljanja ratu. Ne-moć je radikalno odbacivanje jedne „normalne“ čovekove sklonosti – agresije, nasilnog reagovanja na nasilje, pravila oko za oko, kao i svih vrednosti i institucija našeg društva, naročito ekonomske organizacije, ideje o konkurenciji, da je život borba, u kojoj najbolji pobeđuje. Sve dok se držimo te ideologije neminovno utiremo put komunističkim i fašističkim diktaturama i njihovim tehnostukturama. Ne smemo, naravno, pasti u zamku idealizma – naime, ne smemo se uzdati u neko buduće društvo koje bi počivalo na etici totalne ne-moći. Nema potrebe da se bavimo nekom anarhističkom utopijom.

Danas, u ovom našem društvu, koje je izabralo moć, moramo imati neprekidno i beskompromisno odbacivanje moći. Mi, mali, ali suštinski glasovi otpora, moramo izabrati *ne-moć*. A naš otpor je suštinski, zato što ako ne istrajavamo u onome za šta se zalažemo i ako to ne živimo, onda je naše društvo osuđeno na propast. Sledbenici ne-moći – neuspešnosti, neefikasnosti, „promašaji“, itd. – žive u istini tako što stalno dovode u pitanje sve društvene ideologije. Ni proizvodnja bogatstva, ni uspešna sredstva i sistemi za proizvodnju, distribuciju i potrošnju, niti neki pravedni politički poredak, ne mogu da obezbede društvu budućnost.

Budućnost našeg društva počiva samo na slobodnim osobama u našem društvu. Sledbenici ne-moći su jedine slobodne osobe u našem okruženju, zato što se oni koji naginju moći opiru sociološkoj promeni, naročito zbog onoga čime im ona pretila kao pojedincima.

⁵Jacques Ellul, *Autopsie de la révolution*, Paris, Calmann-Lévy, collection Liberté de l'Esprit, 1969 (2008).

nezavisnim, autonomnim društvenim grupama, koje mogu da pruže otpor. Ta prepreka mora biti spoljašnja u odnosu na organizam moći i ne može biti prosto neko moralno pravilo, ideal ili ustav. Realnost tih prepreka mora biti duboko ukorenjena. Na primer, crkva je sve do XVII veka bila prava prepreka autokratskim sklonostima monarha i države.

Da bi demokratija živela, nije dovoljno da se legalizuju samo njena formalna pravila. Mnogo je važnije da bude prisutna u društvenom telu neke grupe, zajednice ili organizacije, koja upućuje svoje detinjaste izazove vladajućem poretku i prepoznaje i zatim napada strukture same moći, njene ciljeve, birokratske tendencije, tehnološki sistem, itd. To je *jedina* prava kontramoc. Ali, ovde moramo biti oprezni. Ako je cilj našeg suprotstavljanja moći samo osvajanje vlasti, zamena jednog režima drugim, onda to ne znači ništa. Još gore, to nije ništa drugo nego nova inkarnacija duha moći, kao što se, na primer, svuda dogodilo s komunističkim partijama. Prava protivteža moći ne teži vlasti, niti da uništi vladajući sistem. Ona nastoji da u društvu stvori zonu neizvesnosti, da uvede nasumičnost, da podmeće klipove pod točkove jedne suviše savršene, suviše efikasne mašine. Svako suprotstavljanje moći neminovno teži da smanji njenu efikasnost, unoseći tenzije, probleme, neizvesnosti, „slabljenje“, itd. – i to ne iz pakosti, već prosto na osnovu svesti i uverenja da se moć, ako se ne ometa, povinuje samo vlastitim zakonima. Naravno, ideja o protivljenju moći ne podrazumeva čistu spontanost već svestan otpor.

Posle svega rečenog, ova ideja o suprotstavljanju moći nije sasvim zadovoljavajuća. Ona neminovno vodi u sukob. Vladajući poredak će uvek nastojati da uništi, asimiluje, apsorbuje ili preotme otpor moći, koji ne može večno da toleriše. To onda ima samo dve posledice: otpor moći se ili pojačava i tako ulazi u ciklus ostalih rastućih moći; ili napušta svoj trenutni oblik i traži druge osnove, druge izraze, druge principe reorganizuje se, itd. On menja svoje bojno bolje, front i izgled. To je jedini zadovoljavajući odgovor, ali – nema razloga da se to krije – koji je krajnje teško ostvariti. (Ta

uopšte može biti nekih vrednosti? Pozivam se na čuvenu Taleranovu izreku: „Svaka vlast kvari, a apsolutna vlast kvari apsolutno.“¹ (Kao i na duboku Jingerovu analizu iz romana *Staklene pčele*, u kojoj je pokazao kako rast moći nužno i neminovno vodi ka uništenju vrednosti.)²

Ako vrednosti postoje, to znači da postoje i oblasti koje moć ne može da dosegne – ne zato što je „slaba“ već zbog same prirode stvarnosti. Shodno tome, moć je uvek izložena sudu, zato što postoji stvarnost koja ne podleže sudu moći. Bez ta dva uslova, nema vrednosti. Ali, to su upravo oni uslovi koje moć (novca, države, nauke ili tehnike) ne može da trpi. Kako bi moglo da postoji nešto što je nedostupno moći? To bi moglo da bude samo ona oblast koju moć mora da nacilja i stavi pod kontrolu. Svaku moć zanimaju upravo izvori vrednosti i njihov razvoj, zato što se moć nikada ne zadovoljava postojanjem u nekoj neutralnoj situaciji. Moći, kao takvoj, potrebni su uvek novi dokazi, deklaracije i priznanja, da je dobra, ispravna i zakonita. U samoj prirodi moći je da želi da bude sve to. Moć se nikada ne zadovoljava pukim ispoljavanjem moći.

Kako bi neke nezavisne vrednosti ikada mogle da sude o moći? Moć ne može da toleriše sudove, zato što bi to značilo da postoji neka druga moć, koja je u stvari veća od nje same. Moć i oni koji je primenjuju, ne mogu da shvate ništa, osim u okvirima moći. Za one koji su posvećeni potrazi za moći, sudovi su mogući samo zbog nadmoćne vlasti sudije. Mehanizam rasta moći neminovno uništava moralne i duhovne vrednosti, bez obzira o kojoj je grupi ili društvu reč. (Videti zadivljujuću knjigu Hajnriha Bela, *Bilijar u pola deset*.)³

¹Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (1754–1838), čuveni francuski diplomata. Verovatno Elilova greška; ta izreka se pripisuje Lordu Aktonu (John Emerich Edward Dalberg-Acton, (1834–1902).

²Ernst Jünger (1895–1998), *Gläserne Bienen*, 1957.

³Heinrich Böll, *Billard um halbzehn*, 1959. U tekstu, prevodioci na engleski su napisali, „The Sacrament of the Bull“, možda sledeći Elila i francuski prevod naslova Belovog romana, ali to je motiv iz romana *Bilijar u pola deset* (na francuskom,

*

Problem moramo razmotriti s još jednog stanovišta. Moć nužno podrazumeva potčinjenost čoveka. Moć uvek radi protiv čoveka, kao i protiv prirode i stvari. Kada se moć koristi, ona se nužno okreće protiv drugih. To da li manjina podjarmkuje većinu ili obrnuto, nije mnogo važno. Tokvil (Tocqueville) je pokazao da diktatura većine nije manje strašna od diktature manjine. *On* je bio u pravu, a ne Marks. Diktatura proletarijata ne može steći legitimitet na osnovu broja sledbenika. Mase ili rulja koja primenjuje moć, jesu radikalno zlo, kao i neki diktator. (Demon se zove „legija“.) Pored toga, kada se moć usmerava na čoveka, neminovna posledica je vrlo radikalna: čovek postaje stvar, on se postvaruje (što je nešto sasvim drugačije od „otudjenja“). Moć se obrušava na čoveka kao na svoju pravednu i pravu žrtvu. Prema tome, ona može da ga vodi, da manipuliše njime, da ga preobražava; može ga lišiti njegove ljudskosti, da bi ga svela na puku funkciju ili, u najboljem slučaju, na pomoćnika moći. Tako preobražen čovek dopustiće moći pun raspon delovanja. Moć nema nikakvo poštovanje prema čoveku, zato što bi to bila kontradiktorno. Moć koja bi na svakog čoveka gledala kao na pojedinca, koja bi uvažavala njegove vrednosti i osećanje života, takva moć više ne bi bila moć. Od kada su u njih prodrle psihologija i psihoanaliza, sudnice su u stvari odustale od donošenja presuda: čim optuženi postane pojedinac, čije se ponašanje može objasniti i čije lice odaje neku složenu priču, nemoguće ga je osuditi. Moć gubi svoju realnost, zato što je realnost moći negacija ljudskosti u onima koji je sprovode, kao i u onima nad kojima se sprovodi. To je drama Hegelove priče o gospodararu i robu.

*

U takvim uslovima, pravi problem u očuvanju mogućnosti za ljudski život u društvu, jeste kako ograničiti moć. Izgleda da ima-

Les Deux Sacrements, „Dva sakramenta“; jedni primaju „sakrament jagnjeta“, drugi „sakrament zveri“ ili bika).

mo tri mogućnosti. Prva je ono što bih nazvao konvencionalnim ograničavanjem moći, naime, zakon i ustav. Ko god da ima moć, povinuje se zakonu i pristaje da poštuje određena ograničenja. To je cela teorija koja stoji iza demokratske liberalne države: princip podele vlasti. Ali, to je u praksi zapravo neefikasno: taj sistem funkcionira samo u meri u kojoj ga onaj ko ima moć prihvata i zaista poštuje. Krajnja slabost ustavne teorije leži u tome što politička moć sama donosi ustav. Tako moć može da po volji (uprkos referendumu) pređe s jednog ustava (kada postane problematičan) na drugi. (To smo videli u Francuskoj posle 1793.) Drugo: ako zakon izvire iz države, očigledno je da država ograničava moć samo u meri u kojoj ova to dopušta. Moć treba samo da promeni zakonska pravila, da bi uklonila ono što je ograničava. (Delo Hansa Kelsena ne samo da identifikuje te principe, nego navodi i njihove posledice.)⁴ Ako zakon počiva na nečemu drugom, a ne na državi, onda se država neće smiriti sve dok njena moć ne osvoji taj izvor zakona i svede ga na puki instrument same države. Treće: slabost Monteskijeve teorije „ravnoteže vlasti“; zakonodavni akti kao protivteža izvršnom ogranku vlasti i sudski akti kao protivteža i kontrola druga dva ogranka. Ali, ako se ta tri ogranka vlasti povežu u jedan skup – državni poredak – oni ne mogu da služe kao protivteža jedan drugom. Prosta reorganizacija države može da neutralizuje neki ili sva tri ogranka vlasti – i ko bi se suprotstavio takvoj reorganizaciji?

To nas vodi do druge tačke: ravnoteža, zakon, ustav, itd., mogu biti zaštita od moći samo ako su utemeljeni u nečemu što nije organizam moći. Ako je zakon *izgrađen kao običaj*, onda je nezavisan od države i predstavlja pravu prepreku moći. Ako se sudska vlast prenese u neku autonomnu društvenu grupu (kao u slučaju parlamenta i buržoazije u Francuskoj u XVIII veku), država onda ne može da je uništi. Naprotiv, ta društvena grupa će u stvari imati ingerencije države. Drugim rečima, da bi moć bila ograničena, ona se mora suočiti s preprekama koje svoj izvor i realnost imaju u

⁴Hans Kelsen (1881–1973), *Reine Rechtslehre* (Čista teorija prava), 1934–1960.